

5. Єрохін С.А. Концепція професійної мотивації студентів як фактора конкурентності на ринку праці / С.А. Єрохін, І.В. Нікітіна, Ю.В. Нікітін/ Національна академія управління. Юридична наука. Науковий юридичний журнал. – № 1(1) 2011. – С.20–28

6. Зеер Е.Ф. Психологія професій. – М.: Академічний проект; Єкатеринбург: Ділова книга. – 2003. – 336 с.

7. Казакова Е.И. Диалог на лестнице успеха: кн. для учителей / Е.И. Казакова, А.П. Тряпицына. – СПб.: Пресс-Атташе. – 1997. – 160 с.

УДК 787.6/.7

Артикуляційно-штрихові засоби як основа майстерності бандуриста

Пилипчук В.В.,
викладач-методист кафедри народних інструментів
Луцький педагогічний коледж

У статті висвітлюються основні засоби для вираження можливостей всебічного музичного потенціалу бандури: спрямовуючий рух, акцентування та штрихова техніка. Подається характеристика, а також відмінність і визначальні риси кожного із цих виражальних засобів. Подані найдоцільніші сфери застосування вказаних елементів у творах відповідно до тематики мелодії і визначальних рис конкретних засобів музичної виразності. Стаття допоможе узагальнити, систематизувати та класифікувати відомі засоби музичної виразності, які використовуються у бандурному мистецтві.

Ключові слова: акцентування, артикуляція, динаміка, звук, звуковидобування, ритм, спрямовуючий рух, штрих, штрихова техніка.

В статье освещаются основные средства для выражения возможностей всестороннего музыкального потенциала бандуры: направляющее движение, акцентирование и штриховая техника. Дается характеристика, а также различие и определяющие черты каждого из этих выразительных средств. Представлены целесообразные области применения указанных элементов в произведениях в соответствии с тематикой мелодии и отличительными чертами конкретных средств музыкальной выразительности. Статья поможет обобщить, систематизировать и классифицировать известные средства музыкальной выразительности, которые используются в бандурном искусстве.

Ключевые слова: акцентирование, артикуляция, динамика, звук, звукоизвлечения, ритм, направляющее движение, штрих, штриховая техника.

Pylypchuk V.V. ARTICULATIONAL-DASHED INSTRUMENTS AS THE BASIS OF BANDURIST'S MASTERNESS

The article covers the main means for expressing the possibilities of a comprehensive bandura musical potential: directional movement, accentuation and dashing techniques. Characteristics are given, as well as the distinction and defining features of each of these expressive means. The most suitable spheres of application of these elements in the works are presented in accordance with the theme of the melody and the defining features of concrete means of musical expressiveness. The article will help to generalize, systematize and classify well-known musical expressions, used in bandura art.

Key words: accentuation, articulation, dynamics, sound, sound production, rhythm, directional movement, dash, dashed technique.

Постановка проблеми. На сьогодні дуже важливо, щоб виконавець умів не просто грати на інструменті чи знав свою програму, а й те, що бандурист має досконало вивчити свій інструмент і повністю його відчувати і контролювати. Це означає, що під час виконання твору потрібно, щоб інструмент показував та максимально передавав характер твору чи ту епоху, у якій він був створений, чи про що розповідається. Передача всього задуму музичного твору можлива за допомогою засобів музич-

ної виразності, які у бандурному мистецтві представлені спрямовуючим рухом, акцентуванням та штриховою технікою. Саме досконало вивчення цих засобів, визначення їх особливостей, їх подальше опрацювання і впровадження у використання забезпечить бездоганне відтворення музичного твору на високому виконавському рівні.

Постановка завдання. З огляду на наведене у статті маємо на меті розглянути артикуляційно-штрихові засоби як основу майстерності бандуриста.

Виклад основного матеріалу дослідження.

1. СПРЯМОВУЮЧИЙ РУХ

У різноманітних метро-ритмічних побудовах музичних творів існує більш-менш яскраво виражена загальна риса – це рух ритмічних одиниць найбільш дрібного масштабу, які зустрічаються в даному творі або його частині.

В одних творах цей рух постає у вигляді безперервної ритмічної пульсації, в інших – фрагментарно, в третій – як складова частина різноманітних метро-ритмічних співвідношень або групувань.

Рух мікроодиниць є невід'ємною складовою частиною метроритму цілісної структури як відображення в малому масштабі метроритмічного пульсу виконуваного твору. Г. Таранов називає такий рух спрямовуючим [6, с. 118–225].

Спрямовуючий рух – один із найважливіших засобів музичної виразності. Починаючи з перших кроків навчання аж до опанування мистецької майстерності, бандурист розв'язує проблему ведення рівної мелодичної лінії, прагнучи повного злиття ритмічної точності з артикуляційною формою втілення. Вміння слухати і відтворювати спрямовуючий рух як певну артикуляційно-штрихову виразну лінію – це один із показників виконавської майстерності бандуриста. Навіть у творах, де спрямовуючий рух реально не виписано в суцільну лінію рівних дрібних одиниць (восьмих, шістнадцятих або тридцятих других) виконавець має чути цю пульсацію внутрішнім слухом. Тоді поява дрібних тривалостей після великих або після пауз завжди буде звучати як органічна частина цілісного темпоритму. Недооцінка цього явища призводить до спотворення ритмо-інтонаційного задуму: шістнадцяті трансформуються у форшлаги, пунктирний ритм у тріольний тощо.

Зв'язок між ритмічністю й артикуляцією на бандурі (та й на інших струнних щипкових інструментах – домрі, балалайці, арфі) є найбільш природним і точно виявленим. Фізична дія, точно спрямована на джерело звука (струну), безпосередньо відбивається на характері атаки. Штрихова і динамічна характеристики звука тут реалізуються прямим дотиком до струни в момент атаки. Який дотик до струни, такий і характер подовженого звука.

Таким чином, активний характер звуковидобування на бандурі сприяє сталій (стабільній) ритмічності, цілеспрямованій діяльності ігрового апарату, формуванню ритмічної дисципліни виконавця та організації його техніки в цілому.

2. АКЦЕНТУВАННЯ

Акцентування – один із важливих засобів образного відтворення композиторських задумів та інтерпретаторських намірів виконавця.

Сюди варто віднести різноманітні динамічні, фактурні, гармонічні, темброві інтонаційно-ритмічні засоби.

а) Динамічна акцентуація (акцент, сфорцандо, філірування) на бандурі досягається скоординованою психомоторною дією виконавця безпосередньо прямим дотиком пальця до струни.

Акцент виділення одного ряду звуків у відносному їх ритмічному обсязі на тлі оточуючих. Зміна динаміки на бандурі залежить від амплітуди коливання струни: чим ширша амплітуда, тим сильніший звук, чим вужча амплітуда, тим звук слабший. Щоб збільшився розмах коливань, має збільшитися тиск пальця на струну [4, с. 53–61].

Прийом виконання акцента полягає у застосуванні підкреслено більшої міри впливу на струну у момент атаки. «Пряме» акцентування надає звучанню пружності, активності, мужності, часом жорсткості.

Найповніше природі бандурного звука відповідає (у зв'язку з його фонічною природою) «ковзна» атака, коли акцентований початок звука накладається на поступове затухання попередньої звукової тривалості.

Зважаючи на специфічну природу бандурного звука (доцільно атакований початок від корегованого дотику до джерела звука струни та вільне затухання), витримана акцентуація на бандурі неможлива у таких її виявах, як динамічна рівність протягом витриманої ритмічної тривалості і посилення (крещендо) витриманого звука.

У філіруванні ж (прийом тремоло) витриманий акцентований звук на бандурі, як різновид динамічного акцентування, використовується в усій можливій виразній різноманітності: м'яке, поступове і водночас досить активне входження в звук із наступним послабленням; крещендоване філірування; чергування твердої атаки з філіруванням.

Характер атаки звуків, виділених акцентами, також може бути різним (твердим або м'яким) залежно від трактування музичного змісту. Тверда акцентуація досягається атаківаним впливом на струну дотиково-хапальним рухом (щипком або ударом).

Прийом сфорцандо застосовується у разі необхідності несподіваного акцентування звука, виділення драматичних точок. Окрім того, сфорцандо застосовується там, де необхідно створити різні динамічні рівні для окремих компонентів фактури.

Працюючи над технікою динамічного акцентування, необхідно все її різноманіття підпорядкувати драматургії цілісного втілення образу в його конкретному динамічному розгортанні. Без цього акцентування перетворюється на самоціль.

б) Агогічна акцентуація.

Проблема виділення звуків у процесі інтерпретації не вичерпується гучністю. Точна окресленість і динамічна повнота витриманого звука лежать в основі ефективного агогічного акцентування. Звукова маса еквівалентна емоційному напруженню. Чим більше можливо повно витриманий звук, тим більш об'ємна, насиченіша його маса, більш напружена динаміка. Модифікація реальної витриманості окремих тонів є одним із засобів виразного інтонування мелодії. Агогічна акцентуація є основою різноманітних прийомів: імітація педалізації в басах і в середніх голосах, виділення верхніх тонів, які складають мелодичну лінію на тлі акордових звуків, розташованих нижче [2, с. 324, 331].

В оригінальній бандурній літературі широко застосовуються прийоми акцентування шляхом наповнення акордів, ускладнення гармонії, активізації ритморуху.

ШТРИХОВА ТЕХНІКА

Кожному музичному інструментові притаманні специфічні прийоми звукоутворення для передачі ідейно-емоційного змісту, закладеного у виконуваних творах.

Оскільки характер звучання пов'язаний з темброво-інструментальною специфікою, необхідно мати на увазі неповторність останньої, втілювану в ідентичних штрихах на різних інструментах. З цього боку загальноприйняті штрихи легато, нон легато, стакато і їх різновиди на різних інструментах мають специфічні відмінності.

Однак, окрім чисто інструментальної специфіки, здатної нести емоційне навантаження, штрихами досягаються відтінки характеру звучання: м'якість, твердість, жорсткість, різкість, урочистість, ніжність, сила, витонченість, зв'язність тощо. Ця своєрідна «знакова» система несе емоційно логічну інформацію про ту частину загальнолюдського змісту, яку можна передати слухачеві у найрізноманітніших темброво-інструментальних шатах, а тому є єдиною для всіх музичних інструментів [3, с. 34]

Названим вище літературним термінам музична художня практика створила адекватну за значенням загальноприйнятую систему штрихів: деташе, маркато, легатисимо, легато, нон легато, стакато, портато, портаменто та ін. У виконавській творчості основні штрихи на кожному інструменті збагачуються різноманітними відтінками.

Це переконливо показано в роботі А. Бірмак [1, с. 96, 100]. Вона наводить, наприклад, шість різновидів стакато (стакато-леджієро, стакато-мартеллято, стакато-воланте, стакато-піццикато, стакато-кидок, пальцьове стакато) та багато інших штрихових відтінків.

Аналізуючи виконавський та педагогічний досвід, а також штрихову символіку у нотній літературі, визначимо систему штрихів, що складається з двох основних груп:

1. Штрихи з різним характером зв'язності та роздільності звучання (легатисимо легато, нон легато, стакато, стакатисимо).

2. Штрихи з різним характером атаки звука (деташе, маркато, сфорцандо, портаменто, портато).

Абсолютно очевидна умовність розподілу штрихів на групи.

По-перше, в реальному звучанні як зв'язне, так і роздільне виконання неможливе без того чи іншого характеру атаки. Характер атакування звука залежить від міри впливу на струну. Ряд звуків, виконаних нон легато спочатку піано, а потім форте, в першому випадку матимуть більш м'яку, а в другому більш чітку, підкреслену атаку. Таким чином, за прийнятою нами класифікацією один і той же прийом роздільного виконання практично отримує дві штрихові назви. Одна з них характеризує вид з'єднання звуків, друга має динамічне значення, наприклад: нон-легато – деташе; нон-легато – маркато; нон-легато – сфорцандо та ін.

По-друге, в живому (реальному) виконанні шляхом органічного поєднання різноманітних динамічних артикуляційно-ритмічних і тембральних засобів на бандурі, як і на інших інструментах, існує багато штрихових відтінків.

У результаті природної можливості зв'язної гри на бандурі панівної ролі у бандурній артикуляції набуває штрих легато. Термін легато означає дивне, безперервне, «злите» виконання окремих звуків, при якому найповніше затримується (визвучується) кожна доля мелодії.

Якщо на більшості інструментів (фортепіано, скрипка, домра, баян) під час виконання легато попередній звук знімається в момент взяття наступного (завдяки артикуляційним можливостям), то на бандурі попередній звук напливає в момент взяття наступного. Специфічна фонічність видобутого звука, коли струна без спеціального приглушуючого руху, вібруючи, гасне природно, створює відмінну від інших інструментів штрихову природу бандури.

Легато – основна артикуляційна барва на бандурі. Під час виконання легато на

бандурі з технічного боку є неможливим відсікання попередньою звуку, тому особливого значення набуває артикуляційна чіткість у поєднанні з доцільною акцентуацією (згідно з динамічними контурами мелодії) наступного звуку.

Якщо пасажі, виконувані легато, звучать на бандурі легко, бісерно і разом з тим м'яко, «оксамитово», то у дуже повільному темпі, а також у разі виконання тривалостей великого масштабу, важче досягти легато через природне поступове згасання кожного звуку.

Легатисимо на бандурі – вираження граничної злитості гри, відрізняється від легато глибшим звуковим напливом та пом'якшеною атакою. Реалізація бандурного легатисимо залежить від тривалості звучання, темпу й динаміки.

У повільному темпі природне затухання вібрації струни унеможлиблює зчеплення сусідніх звуків, як і при визвученні тривалостей великого масштабу. Великі динамічні градації вимагають блискавичної атаки і як наслідок звукові уколи, які розруйнують злитість звучання.

Стакато на бандурі – це звуковий спалах, який досягається гострою атакою і приглушенням (у разі необхідності миттєвим) звукоутворюючої струни. Бандурне стакато має два різновиди: пальцьове та кистьове, і визначається характером твору, його фактурою і темпом.

Відомо, що для всіх різновидів стакато характерна пунктирність, відокремленість, для легато – зв'язність звукової лінії. Однак це не означає повної відсутності спільних рис як у характері, так і у способі втілення нібито протилежних за значенням артикуляційних відтінків: елемента зв'язності в роздільному звучанні нон легато та стакато з одного боку, і елемента роздільності в легатисимо та легато – з іншого.

Зв'язність у роздільному виявляється в узагальненому характері руху (рівному, прискорюючому, сповільнюючому). Роздільність при зв'язному рухові виявляється в рівномірному пунктирному характері атакування звуків, які складають штрихову лінію.

Взаємопроникнення характеру звучання штрихів наводить на думку, що не існує неперехідної межі також і в технічних способах виконання між легато і стакато, легатисимо й нон легато.

Термін *деташе*, що означає «окремий», «роздільний», як правило, використовується для позначення звуковидобування окремих звуків з м'якою атакою. Штрих запозичений з практики гри на струнних інструментах, де він означає видобування

звуків окремими плавними рухами смичка. В. Стеценко у «Методиці навчання гри на скрипці» [5, с. 44] зазначає, що смисловий відтінок назви штриха належить не до характеру звучання, а до характеру виконання, особливість якого полягає в тому, що кожним окремим рухом смичка видобувається тільки один окремий звук.

Звертаючи увагу в характеристиці штриха на технічний бік виконання, не варто ігнорувати плавність руху, що асоціюється з м'якою манерою атакування і визначає художню цінність цього штриха як на скрипці, так і на бандурі.

Маркато – підкреслене тверде атакування передбачає використання цілеспрямованої й доцільно скерованої енергії, сконцентрованої в атаці звуку.

У режимі форте або фортисимо чіткість атакування окремих звуків відповідає потрібній якості маркато. Однак гра таким способом піано потребує більш м'якого атакування.

Штрих *сфорцандо* вказує на потребу посиленого динамічного підкреслення (виношування) окремих звуків. Цей ефект запозичено від оркестрового способу виділення сильних долей шляхом використання «тутті» на початку тривалості й витримування звука протягом тієї частини тривалості, яка залишилася тільки однією групою інструментів (наприклад, дерев'яними духовими). Бандурне *сфорцандо* як активне виділення атаки з наступним згасанням звука застосовується у різноманітній динаміці і може мати різні відтінки: *сфорцандо-піано*, *сфорцандо-форте* та ін.

Сфорцандо широко застосовується як засіб підкресленого вирізнення цілісної мелодії або окремих звуків на тлі іншої фактури.

Крім розглянутих вище видів зв'язного і роздільного артикулювання, на особливу увагу заслуговує один із найскладніших штрихів *портаменто*. У ньому відбилася і поєдналася основна суперечність, яка є рушієм усіх артикуляційних процесів, а саме суперечність між двома крайніми полюсами вимови – зв'язністю і роздільністю.

Портаменто на бандурі означає поєднання штрихів *деташе*, *маркато* або *стакато* (*сфорцандо*) в єдиній смисловій групі за максимальної витривалості тривалостей. Отже, *портаменто* стосується не окремих звуків, а групи нот як виразника певної музичної думки.

На бандурі можливі різноманітні відтінки *портаменто*: м'який, ніжний, рішучий, гротескний або гостро підкреслений, різкий тощо. Найчастіше цей штрих зустрічається в помірних та повільних темпах, що доз-

воляє донести до слухача повний спектр артикуляційно-динамічних традицій, характерних для того чи іншого нюансу портаменто.

Портаменто-деташе – поєднання звуків з м'якою атакою в єдиній фразі.

Найвища звукова потужність на бандурі досягається в момент атаки звука (за винятком тремоло), тому м'яке пульсуюче атакування у разі реалізації цього штриха забезпечує роздільність звучання, а вібрація неприкритих струн створює звукову злітність.

Портаменто-маркато – перенесення звуків з твердою атакою, об'єднаних спільним інтонаційним змістом.

Цьому штрихові властива внутрішня енергія та сила. Його застосування визначається мужнім, драматичним, героїчним або танцювальним характером музики, де необхідне поєднання насиченості звучання з твердістю атакування.

Портраменто-стакато – поєднання в єдину смислову лінію гострих гротескних або різких звуків. Особливістю цього виду портаменто є жвавість, легка динаміка, збудженість і політність звука.

Штрих портаменто-стакато визначається не силою і насиченістю динаміки, закумуляованої в атакуванні, як наприклад, у маркато, а пунктирним найтоншим і найточнішим характером «уколів» атакувань, здійснених художньо-доцільними звукоутворюючими рухами.

Подібне усвідомлення штриха як складного звукоутворюючого комплексу має лягти в основу сучасного розв'язання артикуляційно-штрихових проблем бандурної педагогіки та виконавства.

Отже, у штрихах сконцентроване комплексне виявлення художньо-виражальних якостей звучання бандури. Зона штриха не обмежується лише артикуляцією, тобто горизонталлю, а охоплює також і вертикаль: динаміку, внутрішню ритміку виражальних засобів і темброво-артикуляційну сферу.

Таким чином, штрих, як поняття синтетичне, є більш широким, вмістким, ніж артикуляція зв'язування і розділення звуків.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, штрихи є засобами художньої виразності. У штрихах сконцентровані виражальні якості звучання бандури як результат комплексу основних технічних прийомів, навиків і умінь. Виконання мелодійних ліній не має здійснюватися поза визначеним штриховим забарвленням.

Уміння слухати й проводити голоси, як суцільні штрихові лінії, – одне з найбільш істотних завдань формування фахової майстерності виконавця. Виконавська техніка в найбільш широкому, узагальненому значенні і у всій різноманітності окремих прийомів, навиків та умінь – явище художнє. Спрямовуючий рух варто вважати одним із важливих засобів музичної виразності, що впливає на характер звучання шляхом його ритмів.

Специфіка формування бандурної техніки полягає у прямій залежності форми і характеру рухів від розвитку динаміки музичного твору. Рівність темпо-рухливої мелодійної лінії досягається поєднанням контрольованої артикуляції пальців з динамізацією звука. У швидкоплинних ритмоодинацях дрібного масштабу необхідне співпадання артикуляційної визначеності і ритмічної точності. Методологічну основу класифікації штрихів складає діалектична єдність комплексу звуковиражальних засобів – артикуляції, динаміки, внутрішньої ритміки та тембру в штрихах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бирмак А. О художественной технике пианиста. – М.: Музыка, 1973. – 140 с.
2. Давидов М.А. Теоретичні основи формування виконавської майстерності баяніста. – К.: НМАІ, докторська дисертація, 1992. – 420 с.
3. Раппопорт С. О вариантной множественности исполнительства. Музыкальное исполнительское искусство. – М.: Музыка, 1972. – 346 с.
4. Синицин В. Артикуляція як предмет вивчення. – К.: Музична Україна, 1981 р.
5. Стеценко В. Методика навчання гри на скрипці. Частина I. – К.: Музична Україна, 1960. – 180 с.
6. Таранов Г. Курс чтения партитур. – М. – Л.: Искусство, 1939. – 512 с.